

УДК 37.011.31-051:378(410)

Оксана ПОВІДАЙЧИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

e-mail: oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua

Наталія ВАРГА

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

e-mail: natalia.varga@uzhnu.edu.ua

Ірина ПОПОВИЧ

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, Україна

e-mail: irina.popovich@uzhnu.edu.ua

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**

В статті проаналізовано британський досвід підготовки майбутніх фахівців до проведення дослідницької діяльності (впровадження в навчальний процес спеціальних освітніх модулів, спрямованих на забезпечення студентів науковими знаннями й формування дослідницьких умінь; особлива побудова курсів з дослідницькою траєкторією; використання стратегій поетапного формування дослідницьких умінь; забезпечення ефективної взаємодії й співробітництва між студентами й викладачами; навчальна автономія; забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки; впровадження у навчальний процес сучасних технологій, форм і методів, наукові стажування, гранти на проведення наукових досліджень студентами). Визначено можливості творчого впровадження британського досвіду в освітньому просторі України.

Ключові слова: британська система освіти, професійна підготовка, дослідницька парадигма, дослідницькі вміння, дослідницька діяльність.

Нові соціально-економічні і політичні умови, які формуються в Україні впродовж останніх років, євроінтеграційні процеси передбачають підвищені вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців, конкурентоспроможних на світовому ринку праці. Сьогодні суттєво змінилися ціннісні орієнтації стосовно фахівців. Найбільшою цінністю визнається вільна, творча особистість, здатна успішно працювати в умовах, які постійно змінюються.

Концепція сучасної вищої освіти визначає кінцевою метою підготовку фахівця, який володіє досвідом творчої діяльності і методологією наукового пізнання, здатністю самостійно і систематично оновлювати свої знання, розширювати світогляд, вдосконалювати професійну майстерність.

На нашу думку, у вітчизняній педагогічній освіті сьогодні повинен активізуватися процес перегляду цілей і змісту освіти. Мова йде, в першу чергу, про необхідність формування творчого потенціалу особистості студента, потреби самореалізації, самовираження не тільки в період навчання у вищому навчальному закладі, а й протягом усього життя. Повинна відбутися переорієнтація навчального процесу з навчального на розвиваючий, де результатом виступає модель фахівця, що відповідає наступним критеріям: професійна мобільність, здатність адаптуватися до інформаційного простору, нових умов, високий рівень інтелекту, знань, умінь і навичок, в тому числі дослідницьких, творчі здібності, критичне мислення, самостійність, ініціативність, прагнення до самовдосконалення. Сьогодні потрібні фахівці, які не тільки володіють значним обсягом теоретичних знань у відповідній галузі, але й здатні проводити дослідницьку роботу у професійній діяльності.

Значний досвід у формуванні дослідницьких умінь майбутніх фахівців мають європейські країни, зокрема, Велика Британія. Незважаючи на те, що різні аспекти британської системи освіти досить інтенсивно досліджуються вітчизняними вченими (Н. Авшенюк (стандартизація педагогічної освіти), А. Бойко (система тьюторства), О. Локшина (реформування системи освіти), Н. Погребняк (реформування вищої освіти), Л. Пуховська (професійна підготовка вчителя), Ю. Розенфельд (система вищої освіти), А. Сбруєва (досягнення і перспективи британської освітньої реформи), С. Старовойт (сучасна британська освітня система), А. Статкевич (дистанційна освіта), недостатньо вивченими залишаються питання формування дослідницьких умінь майбутніх фахівців.

Метою статті є аналіз особливостей формування дослідницьких умінь студентів у вищих навчальних закладах Великої Британії і виявлення

можливостей використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду у вітчизняному освітньому просторі.

В процесі дослідження з'ясовано, що зародження елементарних форм навчально-дослідницької діяльності студентів розпочалося ще в навчальних закладах країн Стародавнього Світу, які цілком правомірно вважаються не тільки освітніми, але і науковими центрами. Серед них можна назвати школу Піфагора, Академію Платона, Лікей Арістотеля, Александрійський Мусейон та багато інших. Це були товариства, де об'єднувалися учні та вчителі, які прагнули до самовдосконалення шляхом пошуку істини в спільних дослідженнях. Саме в Давній Греції виникли такі форми пізнавальної діяльності як систематичне доведення, раціональне обґрунтування, логічна дедукція, ідеалізація, з яких надалі розвивалася наука і дослідницька діяльність. В процесі подальшої еволюції поглядів на підготовку фахівців ідея включення в неї вирішення дослідницьких завдань висловлювалася багатьма видатними вченими (Я.А. Коменський, І. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо, А. Дістервег та ін.).

Питання про необхідність включення дослідницької складової в професійну педагогічну діяльність значно актуалізувалися, починаючи з другої половини ХІХ століття і продовжують залишатися актуальними сьогодні. Очевидно, що потреба суспільства у фахівцях, які володіють технологією наукової творчості, буде зростати з кожним роком.

Науково-дослідницька робота є соціально-значимою і економічно доцільною складовою діяльності людини, оскільки забезпечує перспективний розвиток економіки, збагачує культуру, визначає соціальний прогрес. Ступінь використання наукових знань у будь-якій професійній діяльності визначається їхньою соціальною значимістю, практичною ефективністю і духовною цінністю. Враховуючи зазначене, актуалізується потреба в глибокому реформуванні освітньої сфери, яке б передбачало не просто зміну педагогічної парадигми, а кардинальний перегляд її змістової і технологічної основи, зміну ціннісних орієнтацій у підготовці фахівців. Саме ці процеси активно відбуваються у більшості європейських країн.

Що стосується Великої Британії, зауважимо, що вища освіта цієї країни розвивалася в загальноєвропейському контексті підготовки кадрів, яка характеризується у різних європейських країнах специфічними рисами і, водночас, такими загальними тенденціями: фундаментальність, гуманізація, інформатизація освіти, академічна мобільність студентів, насичення освітніх програм науково-дослідним компонентом, стандартизація освітніх програм, посилення практико-орієнтованої спрямованості підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей, використання прогресивних технологій, форм і методів підготовки, збільшення обсягів фінансування наукових досліджень, розвиток міжнародного співробітництва.

В кінці ХХ-го століття як результат трансформації світової і британської системи освіти у Великій Британії починає утверджуватися нова освітня парадигма, яка полягає в зміні акцентів позиції сучасного фахівця – з функціонального виконавця він перетворюється на фахівця-дослідника, який володіє значним творчим потенціалом, здатністю до рефлексивного мислення, постійної самоосвіти, вдосконалення професійної діяльності.

Дослідницька парадигма забезпечує таку побудову системи вищої освіти, при якій засвоєння змісту матеріалу, виховання дослідницької культури й розвиток інтелекту є нерозривним процесом. Студенти засвоюють способи самостійного забезпечення знань з навчальних дисциплін. Тільки в цьому випадку знання будуть сприяти розвитку здібностей у процесі здійснення самостійної пізнавальної діяльності, а також забезпеченню емоційно-ціннісного ставлення до змісту й процесу освіти, формуванню гуманістичної спрямованості особистості, її мотиваційної сфери. Дослідницька парадигма в освіті культивує ціннісне ставлення до професійної діяльності, оскільки в її контексті забезпечуються умови для побудови індивідуальної дослідницької траєкторії, включення проектно-дослідницької діяльності в освітній процес, що перетвориться в результаті в повноцінне дослідження і представляє цінність як для розвитку особистості фахівця, так і для підвищення якості освіти.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття – це період закріплення в практиці

підготовки фахівців Великої Британії системи «викладання-дослідження», «навчання-дослідження» (teaching-research nexus) [1].

Відомий британський учений С. Борг вважає, що все навчання в університеті, починаючи з перших курсів, повинно будуватися на дослідницькій діяльності [2, с. 73].

Подібні думки висловлює Р. Гріффітс, який розглядає процес навчання студентів (оволодіння ними знаннями, вміннями і навичками) як: навчання зі спрямованістю на дослідницькі досягнення (research-led) – навчальний план кафедр вищого навчального закладу складений відповідно до дослідницьких інтересів педагогів і студентів; навчання побудоване в основному на традиційному знаннєвому підході, але при цьому акцент робиться на наукових досягненнях; навчання, орієнтоване на дослідження (research-oriented) – у робочих програмах навчальних курсів університетів пріоритетним є вивчення процесу зародження знання; велика увага приділяється формуванню дослідницьких умінь студентів і розвитку їх культури дослідження; навчання, засноване на дослідницькому підході (research-based) – робочі програми навчальних курсів будуються на пошуковій діяльності обох суб'єктів, а не на трансляції готових знань майбутнім фахівцям; у цьому контексті педагоги і студенти виступають як рівноправні учасники освітнього процесу; навчання як дослідження (research-informed), при якому освітній процес – це ланцюжок систематичного педагогічного пошуку з метою розробки й впровадження інноваційного досвіду й інноваційних проектів [3, с. 117].

Вчений М. Хенкель вважає, що більшість педагогів в університетах Великобританії відчувають себе дослідниками [4, с. 253]. Безсумнівно, спілкування студентів з такими викладачами є невід'ємною частиною вузівської підготовки. Майбутні фахівці потребують безпосереднього оволодіння досвідом дослідження в процесі взаємодії з педагогами. Такі суб'єкт-суб'єктні відносини, діалогізація співробітництва й співтворчості, з погляду сучасного освітнього дискурсу, є однією з найважливіших форм педагогічних відносин у британській освітній системі.

Узагальнення результатів аналізу праць британських учених (С. Борг, Е. Дженкінс, М. Хіллі та ін.), дає можливість визначити основні дослідницькі вміння, якими повинні оволодіти майбутні фахівці впродовж навчання у вищих навчальних закладах.

Гностичні або операційно-гностичні вміння охоплюють інтелектуальне сприймання й осмислення інформації, операції, які застосовуються в дослідницькій і пізнавальній діяльності: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, висунення гіпотези та ін.

Інформаційні дослідницькі вміння дають можливість працювати з різними джерелами інформації, представляти наочно й конкретно ідеї й результати діяльності у вигляді моделей, схем, графіків тощо.

Проектувальні або конструктивно-проектувальні вміння дозволяють ефективно здійснювати планування в науково-дослідній або навчально-дослідницькій діяльності, конструювати модель дослідження, проводити самоаналіз і самоконтроль, регулювати свої дії в процесі розв'язання дослідницьких завдань.

Діагностичні вміння дають можливість на практиці застосовувати комплекс методів дослідження, спрямованих на вивчення різних аспектів об'єкта дослідження, спостерігати й оцінювати факти, події й обробляти емпіричні дані, отримані за допомогою різних способів дослідження.

Комунікативні вміння дозволяють здійснювати спільні дослідження, проявляти взаємодопомогу, взаємоконтроль, грамотно, обґрунтовано й у рамках наукової етики привселюдно представляти результати індивідуальної й спільної дослідницької діяльності.

Прогностичні вміння дають можливість передбачати результати наукового дослідження загалом і окремих його етапів, визначати можливі ускладнення в процесі проведення дослідження.

Рефлексивні вміння – характеризують здатність до самопізнання, самооцінки професійної діяльності і поведінки, самоактуалізації.

Важливо відзначити, що формуванню дослідницьких умінь майбутніх

фахівців у вищих навчальних закладах приділяється значна увага при розробці навчальних програм, які в британській освіті характеризуються «пізнавальною гнучкістю й пізнавальною генеративністю». Пізнавальна гнучкість навчальної програми – це здатність до когнітивного налаштування як індивідуальної, так і колективної праці, тобто до дидактичного фокусування змісту й методів навчання на когнітивних особливостях в пізнавальній активності, а пізнавальна генеративність навчальної програми – це здатність до виховання мислення, яке творчо оперує дослідницькими, конструктивістськими, герменевтичними формами людського пізнання».

У британській системі освіти розроблені спеціальні стратегії (strategic research capacity) поетапного формування дослідницьких умінь фахівців. Стратегії представляють стійкий комплекс дій, цілеспрямовано організованих суб'єктом діяльності (викладачем) для розв'язку різних типів дослідницьких завдань, які закладаються в зміст лекційного курсу, завдання для самостійної роботи, контрольні-оцінювальні матеріали і т.д. Зазначені стратегії визначають зміст, методи й технології дослідницької діяльності, характеризують орієнтовну й виконавську активність майбутніх дослідників (способи обробки інформації, оцінки, рефлексії). Підставою для визначення змісту й технологій дослідницької діяльності по кожній зі стратегій є провідний метод дослідницької діяльності [5]. Алгоритмічна стратегія спрямована на освоєння технологій дослідницької діяльності й способів обробки емпіричних даних. Провідними методами навчання є частково-пошуковий і проблемного викладання. У процесі її застосування виробляються вміння обробки інформації, установлення міжпредметних зв'язків, застосування дослідницьких методів із суміжних наук. Творча стратегія орієнтує на рефлексію власного досвіду дослідницької діяльності для розв'язку нових завдань, переносу відомих способів розв'язку в невідому сферу. Представлена такими методами, як метод кейсів (англ. case-study – метод конкретних ситуацій, ситуаційного аналізу – техніка навчання, що використовує опис і аналіз реальних ситуацій), аналітична доповідь, рецензування й саморецензування, експертна діяльність,

написання анотацій та ін. Володіння алгоритмами дослідницької діяльності, сформовані репродуктивні вміння дозволяють фахівцям-дослідникам проявляти творчість у відборі й інтерпретації інформації, в оволодінні новими технологіями, у презентації результатів дослідження.

Більшість британських учених вважають, що формування дослідницьких умінь майбутніх учителів у вищих навчальних закладах передбачає 6 етапів (стадій). Перша стадія починається з виявлення мотиву проведення досліджень і пошуку вихідної точки для вдосконалення професійної діяльності. На другій стадії обґрунтовується вибір напрямку дослідження. Третя стадія передбачає розробку стратегії конкретних дій, які впроваджуються в практику. Після цього відбувається збір необхідної наукової інформації для вирішення проблеми (четверта стадія). Наступна (п'ята) стадія полягає у проведенні аналізу отриманих результатів, врахуванні побічних ефектів обраної стратегії та її корекції і передбачає впровадження в практику нової вдосконаленої стратегії. Нарешті, остання (шоста) стадія – це узагальнення отриманих результатів, підведення підсумків здійснення дослідження.

Формування дослідницьких умінь студентів відбувається в процесі теоретичної і практичної підготовки, самостійної роботи, професійно спрямованої позааудиторної роботи.

Виявлено особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах Великої Британії з метою формування дослідницьких умінь майбутніх фахівців, які випливають з обґрунтованого британськими вченими положення про те, що все навчання в університеті повинне будуватися на дослідницькій діяльності (research education). Це передбачає впровадження в процес професійної підготовки спеціальних освітніх модулів, спрямованих на забезпечення майбутніх фахівців науковими знаннями й формування дослідницьких умінь; особливу побудову курсів з дослідницькою траєкторією; використання стратегій поетапного формування дослідницьких умінь (алгоритмічна, творча); забезпечення ефективної взаємодії й співробітництва між студентами й викладачами; надання можливостей для безперервного

саморозвитку й самореалізації студентів; навчальну автономію; забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки; надання різносторонньої науково-методичної підтримки майбутнім фахівцям у період практики (менторство); використання у навчальному процесі сучасних ефективних технологій (інтерактивні, інформаційні, проєктивні), форм і методів (проблемні семінари, групи Аберкромбі, кейс-метод, тьюторство, дистанційне навчання), засобів (електронні підручники, інтерактивна дошка); використання можливостей позааудиторної роботи (зустрічі з видатними вченими, наукові стажування, гранти на проведення наукових досліджень студентами, участь у наукових конференціях, семінарах тощо); створення сприятливого середовища для реалізації студентом-дослідником результатів своїх наукових розробок, їх представлення і поширення в науковому світі; використання дослідницької діяльності у вищому навчальному закладі як своєрідного «моста» для переходу до різних форм дослідження у професійній діяльності.

Дуже суттєвим вважаємо той факт, що у Великій Британії пильна увага звертається на підбір відповідних викладацьких кадрів, які здійснюють професійну підготовку фахівців. У 2000 році був відкритий Інститут навчання і викладання в системі вищої освіти (The Institute for Learning and Teaching in Higher Education). У відповідності з акредитованими програмами підготовки для сектору вищої освіти претендентам необхідно продемонструвати навички професійної діяльності в таких галузях: викладання і підтримка студентів у навчанні; участь в розробці і плануванні навчальних занять і програм навчання; оцінювання і зворотний зв'язок зі студентами; створення ефективного навчального середовища; оцінка особистісного розвитку студентів; інтеграція дослідницької діяльності і викладання (єдність викладання-дослідження).

Узагальнення результатів дослідження свідчить про наявність позитивного досвіду Великої Британії у підготовці фахівців, здатних до проведення дослідницької роботи у професійній діяльності. Вважаємо, що окремі ідеї британського досвіду можуть бути використані у вітчизняній системі освіти: підвищення вимог до відбору викладачів вищої школи, які

здатні ефективно готувати фахівців-дослідників; впровадження в навчальний процес стратегії поетапного формування дослідницьких умінь (алгоритмічна, творча) і дотримання навчальної автономії; забезпечення особливої побудови навчальних курсів з дослідницькою траєкторією; застосування у навчальному процесі сучасних ефективних технологій, методів, форм і засобів; широке використання можливостей позааудиторної роботи; створення сприятливих умов для реалізації студентом-дослідником результатів своїх наукових розробок, їх представлення і поширення в науковому світі; відповідне фінансування науково-дослідної діяльності. У подальшому актуальним є вивчення особливостей формування дослідницьких умінь фахівців різних спеціальностей, педагогічних умов, які сприяють формуванню дослідницьких умінь студентів, виховання інтересу до дослідницької діяльності у майбутніх фахівців, а також вивчення можливостей впровадження зарубіжного досвіду формування дослідницьких умінь фахівців у вітчизняний освітній простір.

Список використаних джерел

1. Neumann N. The teaching-research nexus: applying a framework to university students' learning experiences / N. Neumann // *European Journal of Education*. – 1994. – №29. – Pp. 323 – 339.
2. Borg S. Language teacher research engagement / S.Borg. – L.:Language Teaching, 2010. – 395 p.
3. Griffiths R. Knowledge production and the research-teaching nexus: the case of the built environmental disciplines / R.Griffiths // *Studies in Higher Education*. – №29 (6). – 2004. – Pp. 709 – 726.
4. Henkel M. Academic identities and policy change in Higher Education / M. Henkel. – London: Jessica Kingsley Publishers, 2000. – 286 p.
5. Fichtman D. The Reflective Educator's Guide to Classroom Research: Learning to Teach and Teaching to Learn Through Practitioner Inquiry / D. Fichtman. – 2nd edition. – Corwin, 2009. – 240 p.

Повидайчик О., Варга Н., Попович И. Формирование исследовательских умений студентов в высших учебных заведениях Великой Британии.

В статье проанализирован опыт подготовки будущих специалистов к проведению исследовательской деятельности (внедрение в учебный процесс специальных образовательных модулей, обеспечивающих научные знания и формирование исследовательских умений; построение курсов с исследовательской траекторией; использование стратегий поэтапного формирования исследовательских умений; обеспечение эффективного взаимодействия преподавателей и студентов; учебная автономия; обеспечение единства теоретической и практической подготовки; внедрение в учебный процесс современных эффективных технологий, форм и методов; научные стажировки, гранты на проведение исследований студентов). Определены возможности творческого использования британского опыта в образовательном пространстве Украины.

Ключевые слова: британская система образования, профессиональная подготовка, исследовательская парадигма, исследовательские умения, исследовательская деятельность.

Povidaichyk O., Varga N., Popovich I. The formation of research skills of students in the system of higher education of Great Britain.

The problem of training specialists-researcher in the system of higher education of Great Britain has been investigated. It has been defined that the higher education in Great Britain was developing alongside with the European system of training specialists and it is characterized by specific features and the following tendencies: humanization, informatization of higher education, students' academic mobility, the enhancement of practice-oriented training of future specialists, a wide use of advanced technology, methods and forms of training, attaching experimental analytical character to practice, increasing of financing researches, development of the international cooperation. It has been discovered that the transformation of the world's alongside with the British educational system resulted establishing a new educational paradigm of the XXI century. This paradigm aims to change accents in position of a contemporary specialist i.e.: from a mere functional executor one develops into researcher, possessing great creative potential, ability to reflexively think, constant self-education and perfection of the professional activity.

The peculiarities on organization teaching process in the institutions of higher education in Great Britain in order to form research skills in future specialists have been defined. They are: implementation into professional training the special educational modules aiming to provide students with scientific knowledge and form research skills; special structure of training courses on research work; the use of strategies of gradual forming the research skills (algorithmic and creative); offering the effective cooperation and collaboration between students and lecturers; providing the future specialists with the ability to constant self-development; learning autonomy; providing the unity in training theory and practice; offering various scientific methodological assistance to future specialists during practice (mentoring); the use of modern technologies (interactive, information, project), forms and methods (problem-solving seminars, Abercrombie groups, case-method, tutorials, distance learning), tools (e-books, interactive whiteboards); taking advantage of the possibilities of work beyond the classroom (meetings with outstanding scientists, scientific internship, grants for conducting scientific investigations by students, participating in scientific conferences, seminars, etc.); creating positive atmosphere for students to implement the results of one's scientific research, presenting it and spreading among scientific community; the use of research work in the institutions of higher education as a kind of «bridge» to move to different forms of research in professional work.

The possible ways of creative use of the British experience in training researchers in the Ukrainian educational system have been defined:

Key words: British system of higher education, professional training, research paradigm, research skills, research activity.

Стаття надійшла до редколегії 15.12.2017 р.